

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ
ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΚΟΧΛΙΑΣ:
ΑΝΟΙΓΜΑ ΣΤΟΝ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟ

Το περιοδικό *Κοχλίας* βγήκε, ως «Μηνιαία έκδοση Τέχνης» στη Θεσσαλονίκη, τον Δεκέμβριο του 1945. Δυο χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1947, κυκλοφόρησε το τελευταίο τεύχος του, οπότε και έληξε η σύντομη σταδιοδρομία του. Σ' αυτά τα δυο χρόνια εκδόθηκαν 24 τεύχη υπό τη διεύθυνση των Γιώργη Κιτσόπουλου, Λευτέρη Κονιόρδου και Γιάννη Σβορώνου. Η ιδέα να εκδοθεί τότε ένα περιοδικό τέχνης στη Θεσσαλονίκη ανήκει στα παραπάνω τρία άτομα. Νουνός του ονόματος «Κοχλίας» υπήρξε ο Γιάννης Σβορώνος, ο οποίος σχεδίασε και το λογότυπό του : ένα κοχλίωμα ή σπείραμα που σχηματιζόταν από την περιφέρεια προς το κέντρο με τις λέξεις «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΠΟΙΗΣΗ - ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΖΩΗ». Αν και δεν αναγράφεται κάπου, υπεύθυνος για την αισθητική εμφάνιση του περιοδικού ήταν ο ζωγράφος και λιθογράφος Γιάννης Σβορώνος, ενώ ο Λευτέρης Κονιόρδος ήταν ο κύριος χρηματοδότης του. Υπεύθυνος ύλης και ακαταπόνητος εργολάβος, θα λέγαμε, του περιοδικού υπήρξε ως το τέλος του ο Γιώργης Κιτσόπουλος.

Με βάση τα παραπάνω, αν δεν γνώριζε κανείς περισσότερα, θα νόμιζε πως ο *Κοχλίας* ήταν έργο τριών ανθρώπων. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, δεν ήταν τριών ανθρώπων, αλλά μιας ευρύτερης ομάδας. Υπήρχε, την εποχή εκείνη, στη Θεσσαλονίκη ορισμένη λογοτεχνική συντροφιά. «Έντευκτήριο» αυτής της συντροφιάς ήταν το Φαρμακείο του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, όπου πρωτοστατούσε ο ίδιος ο Πεντζίκης σε ιδέες, κρίσεις, πληροφορίες, κ.τ.λ., σε βαθμό που μερικά μέλη, όπως ο Κιτσόπουλος και ο Τσίζεκ, να τον αναγνωρίζουν «δάσκαλό» τους. Είναι γνωστό από σχετικές μαρτυρίες πως οι συζητήσεις που γίνονταν στο φαρμακείο του

Πεντζίκη άφησαν εποχή. Όταν, λοιπόν, αποφασίστηκε η έκδοση του *Κοχλία*, όσοι σύχναζαν στο συγκεκριμένο φαρμακείο αποτέλεσαν, εκ των πραγμάτων, την ευρύτερη ομάδα του περιοδικού. Έτσι, εκτός από τους αρχικούς τρεις, συμμετείχαν ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, η αδερφή του Ζωή Καρέλλη, ο Γιώργος Θέμελης, ο Κάρολος Τσίζεκ, ο Τάκης Βαρβιτσιώτης, ο Τάκης Ιατρού και ο Γιώργος Στογιαννίδης.

Εκτός από αυτά τα μέλη της ομάδας, στενός συνεργάτης του *Κοχλία* μπορεί να θεωρηθεί και ο Κλείτος Κύρου, αν και δεν συμμετείχε στη συντροφιά του φαρμακείου Πεντζίκη και δεν συνεργάστηκε με πρωτότυπα κείμενά του, αλλά μόνο με μεταφράσεις άγγλων ποιητών. Επιπλέον, συνεργάστηκαν με τον *Κοχλία* από τη Θεσσαλονίκη, τρία στελέχη από τις *Μακεδονικές Ημέρες*, οι οποίες είχαν κλείσει ήδη το 1939. Ήταν ο Γιώργος Δέλιος, ο Στέλιος Ξεφλούδας κι ο Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος. Συνεργάστηκαν ακόμα, από την Αθήνα, ιδίως τον δεύτερο χρόνο της έκδοσης, οι Τάκης Παπατσώνης, Άρης Δικταίος, Ρένος Αποστολίδης, Τάκης Σινόπουλος, Ζήσης Οικονόμου και Γιάννης Σφακιανάκης. Συνεργάστηκαν επίσης στον τομέα των γραφικών και εικαστικών τεχνών, εκτός από μέλη της ομάδας, και μερικοί Αθηναίοι.

Ρίχνοντας μια ματιά στα περιεχόμενα των 24 τευχών του *Κοχλία*, παρατηρούμε ότι κάθε τεύχος είχε ορισμένο θεματικό προσανατολισμό. Χωρίς να δηλώνεται ρητά ο προσανατολισμός αυτός, υποδηλώνονταν από το πρώτο κείμενο του κάθε τεύχους, το οποίο είχε, κατά κανόνα, θεωρητικό χαρακτήρα. Έτσι το πρώτο τεύχος ξεκινάει με το κείμενο του Μπερντιάγεφ *Περί συμβόλου*, ένα κείμενο υπαρξιακής συλλογιστικής, το οποίο ακολουθούν στο ίδιο τεύχος γραφτά ανάλογης γραμμής. Το δεύτερο τεύχος ξεκινάει με το κείμενο του Πλωτίνου *Περί έρωτος* και πίσω του στοιχίζονται θεματικά τα υπόλοιπα περιεχόμενα του τεύχους. Το τρίτο τεύχος παίρνει θεματική γραμμή από το *Περί ονείρων* του Συνέσιου, το

τέταρτο από το *Μια ανθρώπινη μορφή* του Σεστώφ, το πέμπτο από το *Για την αρρώστια του* του Τορκουάτου Τάσσο, κ.τ.λ.

Από τα περιεχόμενα της έκδοσης συνάγεται πως η μισή περίπου ύλη του περιοδικού αποτελείται από μεταφράσεις παλαιότερων και νεότερων ξένων συγγραφέων. Από μια σύντομη ματιά στους μεταφρασμένους συγγραφείς προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία. Από την Αρχαία Ελλάδα δεν υπάρχει καμιά μετάφραση. Από την ελληνιστική – ρωμαϊκή περίοδο έχουν μεταφραστεί πέντε συγγραφείς (Πλωτίνος, Συνέσιος Κυρηναίος, Πορφύριος, Τερτυλλιανός, Μίνυκιος Φέλιξ). Από τη βυζαντινή εποχή έχουν μεταφραστεί έξι συγγραφείς (Άγιος Βασίλειος ο Μέγας, Σωφρόνιος Ιεροσολύμων, Μιχαήλ Ψελλός – με δυο κείμενα-, Συμεών ο Μεταφράστης, Συμεών Θεολόγος ο Νέος, Εφραίμιος). Από την Αναγέννηση έχουμε τέσσερις συγγραφείς (Φρανσουά Ραμπελαί, Τορκουάτο Τάσσο, Μπενβενούτο Τσελλίνι, Σάντα Τερέζια ντ'Αβίλα). Από τον 17ο αιώνα μόνο έναν (τον Άγγελο Σιλέσιο). Από το 18ο αιώνα τρεις (Ντε Φόου, Λώρενς Στερν, Νοβάλις). Από τον 19ο αιώνα έχουμε δώδεκα συγγραφείς (τέσσερις Γάλλους: Ζεράρ ντε Νερβάλ, Κάρολος Μπωντλαίρ, Στεφάν Μαλαρμέ, Λωτρεαμόν. Τρεις Άγγλους: Τόμας ντε Κουϊνσι, Ρόμπερτ Μπρόουνιγκ, Γκέραρντ Χόπκινς. Δύο Ιταλούς : Αλεσάντρο Μαντσόνι, Τζιάκομο Λεοπάρντι. Δύο Δανούς : Σέρεν Κίρκεργκωρ, Πιενς Γιάκομπσεν – ο Γιάκομπσεν με δυο κείμενα. Και έναν Αμερικανό : Χένρυ Λονγκφέλοου). Από τον 20ό αιώνα έχουμε 37 συγγραφείς, ποσοστό, στο συνολικό αριθμό των μεταφρασμένων συγγραφέων, 57%. Από τους συγγραφείς αυτούς σημειώνω τους πιο πολυμεταφρασμένους. Χένρυ Μίλλερ: 5 κείμενα, Πιερ Ρεβερντύ: 3 κείμενα, Τόμας Σ. Έλιοτ: 3 κείμενα, Νταίηβιντ Λώρενς: 2 κείμενα, Τζαίημς Τζόνς: 2 κείμενα, Ντος Πάσσος: 2 κείμενα, Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα: 2 κείμενα. Σημειώνω επίσης τους πιο νέους συγγραφείς του 20ού αιώνα με βάση τον χρόνο που γεννήθηκαν: Ρομπέρ Ντενσός, 1900. Γίρζι Βόλκερ, 1900. Ραφαέλ Αλπέρτι, 1902. Πάμπλο Νερούντα, 1904. Ρεξ Γουώρνερ, 1905. Ρενέ

Σαρ, 1907. Σύντνεϋ Κηζ, 1922.

Δυο λόγια ακόμη πάνω στις μεταφράσεις. Οι βυζαντινές μεταφράσεις περιέχονται όλες στα τεύχη του πρώτου χρόνου- ανάμεσα στον πρώτο και στον δεύτερο χρόνο του *Κοχλία* υπάρχουν, όπως θα δούμε παρακάτω, σημαντικές διαφορές. Από την πλευρά των φιλοσοφικών κειμένων παρατηρούμε ότι έχουμε μεταφράσεις νεοπλατωνικών φιλοσόφων (Πλωτίνος, Πορφύριος, Συνέσιος) και υπαρξιστών (Κίρκεγκωρ, Μερντιάγεφ, Σεστάφ). Στους φιλοσόφους θα μπορούσε να προστεθεί και ο Σαρτρ, αν και έχει μεταφραστεί μόνο ένα πεζό κομμάτι από τη *Ναυτία* του. Πάντως, γενικότερα επικρατεί στο περιοδικό ο υπαρξιακός προσανατολισμός. Αξίζει να σημειωθεί η απουσία, από τους Γάλλους ποιητές του 19ου αιώνα, του Αρθούρου Ρεμπώ, μολονότι έχουν μεταφραστεί ο Ζεράρ Ντε Νερβάλ, ο Κάρολος Μπωντλαίρ, ο Στεφάν Μαλλαρμέ και ο Λωτρεαμόν. Ανάλογη απουσία έχουμε της Βιργινίας Γουλφ στον 20ό αιώνα της αγγλικής πεζογραφίας.

Έχω πει ότι ο *Κοχλίας* δεν ήταν έργο τριών ανθρώπων, αλλά μιας ευρύτερης ομάδας. Ομάδας με την έννοια μιας συνεργαζόμενης συντροφιάς που συζητούσε τα διάφορα θέματα και έβαζε σε πράξη τις αποφάσεις της. Είναι χαρακτηριστικό, από την άποψη αυτή, ότι οι μεταφράσεις του περιοδικού υπογράφονταν από δύο, τρία, τέσσερα και μέχρι επτά μέλη της ομάδας. Αν και, σύμφωνα με μαρτυρίες,¹ οι κύριοι μεταφραστές ήταν συνήθως ένα-δύο άτομα, ενώ τα υπόλοιπα συμμετείχαν έμμεσα, δίνοντας, δηλαδή, τη γνώμη τους πάνω σε γλωσσικά και εκφραστικά ζητήματα του ελληνικού κειμένου. (Ως πιο μοναχικοί μεταφραστές μπορούν να θεωρηθούν ο Γιώργος Θέμελης και ο Τάκης Βαρβιτσιώτης, στα φιλολογικά ο πρώτος, σε σύγχρονους γάλλους ποιητές ο δεύτερος). Το σημαντικό, πάντως, είναι ότι υπήρχε ομαδική συνεργασία, κι από την πλευρά αυτή, η έκδοση του περιοδικού αποτελούσε ένα έργο συλλογικής δουλειάς. Συλλογικής, αλλά με κάποιες διακρίσεις. Ο

Σβορώνος, είπαμε, είχε την αισθητική επιμέλεια των τευχών, ο Κο-νιόρδος ήταν, θα λέγαμε, ο χορηγός της έκδοσης, ο Κιτσόπουλος είχε την ευθύνη της ύλης. Στον πνευματικό, ωστόσο, τομέα δέ-σποζε η προσωπικότητα του Πεντζίκη. Ήταν ο περισσότερο ενη-μερωμένος αναφορικά με τη σύγχρονη λογοτεχνική κίνηση στην Ευρώπη, είχε ξεκαθαρισμένες ιδέες πάνω σε βασικά θέματα, είχε πρωτοποριακές αντιλήψεις ως προς τη λογοτεχνική γραφή, είχε οξύ αισθητήριο και ανεξάντλητη ζωτικότητα. Έτσι, από τη δύναμη των πραγμάτων, είχε καθοδηγητικό ρόλο μέσα στη συντροφιά που πλαισίωνε το περιοδικό. Κοντά στον Πεντζίκη βρισκόταν, από τη συγκεκριμένη πλευρά, η αδελφή του, Ζωή Καρέλλη. Κι έπειτα, ο Κιτσόπουλος, ο Σβορώνος, ο Τσίζεκ, ο Θέμελης και οι άλλοι. Μ' αυτά τα δεδομένα καταλαβαίνει κανείς ότι στο πλαίσιο της ομά-δας υπήρχε κάτι σαν άτυπη ιεραρχία. Γεγονός, ωστόσο, που, σύμ-φωνα με τις μαρτυρίες που έχουμε, δεν αναιρούσε τον χαρακτήρα της ομάδας, όπου ο καθένας εξέφραζε ελεύθερα τη γνώμη του, ενώ οι διαφορές κι οι αντιπαραθέσεις δεν έλειπαν.

Έχω ήδη αναφέρει ότι ανάμεσα στον πρώτο και στον δεύτερο χρόνο του *Κοχλία* υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Στα τεύχη του δεύτερου χρόνου δεν έχουμε μεταφράσεις βυζαντινών κειμένων, δεν έχουμε επίσης μεταφράσεις φιλοσοφικών κειμένων, ούτε με-ταφράσεις από συγγραφείς προγενέστερους του 19ου αιώνα, ενώ γίνεται περισσότερο αισθητή η παρουσία των Αθηναίων συνερ-γατών. Παρατηρεί, ακόμα κανείς, ότι τον δεύτερο χρόνο έχουμε, αριθμητικά, λιγότερα κείμενα, αλλά κάπως εκτενέστερα. Η ουσι-αστικότερη, όμως, διαφορά είναι ότι στα τεύχη του δεύτερου χρό-νου απουσιάζουν οι «Παρασκιές». Τα ανυπόγραφα δηλαδή σχόλια πάνω στα κείμενα και τους συνεργάτες των τευχών, καθώς και κά-ποιες σύντομες βιβλιοκρισίες. Τα σχόλια αυτά τυπώνονταν στην τελευταία ή στις τελευταίες σελίδες του κάθε τεύχους. Έχει γίνει πολύς λόγος γι' αυτές τις «Παρασκιές», για το κατά πόσο υπήρξαν προϊόν ομαδικής δουλειάς ή έργο κυρίως του Πεντζίκη. Σύμφωνα

με τις συνεντεύξεις του Κιτσόπουλου και του Τσίζεκ στον Κώστα Κουρούδη,² συνέβαινε κυρίως το δεύτερο. Ο Πεντζίκης τις υπαγόρευε και ο Κιτσόπουλος τις κατέγραφε με κάποιες μικροεπεμβάσεις. Οπωσδήποτε, όμως, δεν ήταν αποκλειστική δουλειά του Πεντζίκη. Μερικές, τουλάχιστο, ανήκαν στο Θέμελη (Πλωτίνος, Συνέσιος, Τερτιλλιανός). Πάντως, η έλλειψη των «Παρασκιών» τη δεύτερη χρονιά στέρησε το περιοδικό από ένα στοιχείο ζωντάνιας, αλλά και γενικότερα, τη δεύτερη χρονιά, ο *Κοχλίας*, συγκριτικά με την πρώτη, παρουσιάζεται λιγότερο σφριγηλός.

Αν δούμε τον *Κοχλία* συγκριτικά με άλλα περιοδικά που έβγαιναν την ίδια περίοδο ή και νωρίτερα, παρατηρούμε ότι παρουσιάζει ορισμένη ιδιαιτερότητα. Έχει, βέβαια, κάποιες ομοιότητες με *Το 3^ο Μάτι*, το περιοδικό που κυκλοφόρησε στην Αθήνα τα χρόνια 1935-1937, αλλά, ταυτόχρονα, και ουσιαστικές διαφορές. *Το 3^ο Μάτι* δεν ήταν έργο μιας ομάδας, όπως ήταν η ομάδα του *Κοχλία* - θα εξηγήσω παρακάτω τη διαφορά. Έπειτα, *το 3ο Μάτι*, παρά τις κάποιες συμπτώσεις, δεν είχε το ίδιο μεταφραστικό προσανατολισμό με εκείνον του *Κοχλία*. Πάνω σ' αυτό θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως βασικός συνεργάτης στο *3ο Μάτι*, που συνδεόταν μάλιστα στενά με τον διευθυντή του, Στρατή Δούκα, ήταν πάλι ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης. Πάντως, από *Το 3ο Μάτι* έλειπαν σχόλια του τύπου των «Παρασκιών» που συναντούμε στον *Κοχλία*. Επιπλέον, *Το 3ο Μάτι* ήταν περισσότερο εικαστικό περιοδικό, ενώ ο *Κοχλίας* κατεξοχήν λογοτεχνικό (είναι ενδεικτικό ότι στον *Κοχλία* υπάρχουν 25 φωτογραφίες από γραφικές και εικαστικές τέχνες, ενώ στο *3ο Μάτι*, 95. Αν σκεφτούμε ότι η συνολική ύλη του *Κοχλία* είναι διπλάσια περίπου από εκείνη του *3ου Ματιού*, η σχέση των φωτογραφιών είναι ένα προς επτά). Η κύρια, ωστόσο, διαφορά ανάμεσά τους έχει να κάνει με την ομάδα του *Κοχλία* και τον αισθητικό της προσανατολισμό. Να τα δούμε με λίγα λόγια:

α) Η ομάδα του *Κοχλία* - ομάδα ή έστω συντροφιά. Ό,τι χαρα-

κτῆριζε τους στενούς συνεργάτες του περιοδικού ήταν το γεγονός ότι βρίσκονταν σε συνεχή αναζήτηση. Κατά τρόπο που οι συζητήσεις και η συνεργασία τους ήταν επίσης ένα βήμα αναζήτησης. Τί αναζητούσαν οι στενοί συνεργάτες του *Κοχλία*; Πολύ γενικά θα έλεγα το «γνώθι σαυτόν» ή, αλλιώς, το είναι του βαθύτερου εαυτού τους μέσα από τις δυνατότητες που παρέχει η τέχνη. Δεν ήταν άνθρωποι σχηματισμένοι που έρχονταν να γνωστοποιήσουν στο κοινό τα κεκτημένα μιας ευρωπαϊκής παιδείας, όπως συνέβαινε με το *Το 3^ο Μάτι* ή με τα *Νέα Γράμματα* της Αθήνας. Με σχετική βέβαια, εξαίρεση τον Πεντζίκη - σχετική, γιατί ήταν χαρακτήρας εξαιρετικά ανήσυχος κι ερευνητικός-, η ομάδα και, ιδίως, τα νεότερα μέλη της βρίσκονταν σε στάδιο ατομικού γίγνεσθαι. Και είχαν την έφεση και την αγωνία του ανάλογου προβληματισμού. «Στον *Κοχλία*» παρατηρεί Κάρολος Τσίζεκ, «δουλεύαμε (παρά το νεαρόν της ηλικίας μας) με κοινό παρονομαστή την υπαρξιακή αγωνία σε συνδυασμό με τις αποκαλύψεις του θανάτου». ³ Ενδεικτικά, επίσης, αναφέρει πως : «Όταν πρωτοεμφανίστηκα στο φαρμακείο του Πεντζίκη, έφερα μαζί μου λίγα γραπτά και τους πρώτους πίνακες. Ο Κιτσόπουλος παρατήρησε ότι δεν έδειχναν καμιά αγωνία». ⁴ Η μαρτυρία αυτή φανερώνει, ανάμεσα σε άλλα, και με πόση ελευθερία γνώμης συζητούσαν μεταξύ τους οι θαμώνες του φαρμακείου Πεντζίκη. Με κύριο στόχο την ενδοσκοπική ιχνηλάτηση του εαυτού τους μέσα στα έργα τους, περισσότερο των πεζογραφικών τους προσπαθειών, η αλληλοπροσέγγιση και συνεργασία των μελών της συντροφιάς είχε την έννοια της αλληλογονίας. Το να προκύπτει, δηλαδή, από τη συνεργασία τους αμοιβαίο πνευματικό όφελος. Από την άποψη αυτή, ο ισχυρότερος δεσμός των στενών συνεργατών του *Κοχλία* είχε σαφώς πνευματικό - υπαρξιακό περιεχόμενο και όχι απλά και μόνο εκδοτικό. Ας σημειωθεί πως ο Πεντζίκης, παρά τον εγωκεντρικό του χαρακτήρα, είχε, εξίσου, ανάγκη να βρίσκεται σε επαφή με τα άλλα μέλη της συντροφιάς. Γι' αυτό, άλλωστε, είχε μεταβάλλει το φαρμακείο του σε πνευματι-

κό «εντευκτήριο», σύμφωνα με τα λεγόμενα του Τσίζεκ. Το ουσιαστικό, πάντως, είναι πως υπήρχε γνήσιο ενδιαφέρον, τόσο για καθαυτή τη σχέση των μελών μεταξύ τους, όσο και για τη σχέση τους με τη λογοτεχνία στο πλαίσιο της εκδοτικής τους συνεργασίας. Ανάλογο φυσικά προς την γνησιότητα αυτή δεν μπορούσε παρά να είναι και το εκδοτικό αποτέλεσμα. Ό,τι διακατείχε, μ'άλλα λόγια, τους συνεργάτες του *Κοχλία* αντανακλούσε στο ήθος, στην ποιότητα και στην πρωτοτυπία του περιοδικού. Ας σημειωθεί πως η πλειονότητα των μεταφρασμένων κομματιών διέπονταν λίγο πολύ από ανάλογο ενδοσκοπικό πνεύμα. Ιδιαίτερα θα πρέπει να σημειωθεί η μεταφραστική προτίμηση φιλοσοφικών κειμένων υπαρξιακής κατεύθυνσης. Έτσι έχουμε μεταφράσεις από τρεις νεοπλατωνικούς φιλοσόφους (Πλωτίνος, Συνέσιος, Πορφύριος) και από τρεις νεότερους χριστιανούς υπαρξιστές (Κίργκεργκωρ, Μερντιάεφ, Σεστώφ). Αν σκεφτούμε πως ήταν οι μόνοι καθαρά φιλόσοφοι που πέρασαν στις σελίδες του *Κοχλία*, μπορούμε να μιλούμε για σαφή προτίμηση προς τον εσωστρεφή φιλοσοφικό λόγο.

β) Ο αισθητικός προσανατολισμός. Στον τομέα του περιεχομένου ή, αν θέλετε, του ερευνητικού αντικειμένου, η παρέα που πλαισίωσε την έκδοση του *Κοχλία* είχε σαφή κατεύθυνση προς τον υποστασιακό άνθρωπο. Αυτή η στάση οδήγησε, στον τομέα της μορφής, όπως ήταν επόμενο, σε μια ομόλογη κίνηση. Ακολουθώντας τις ενδοσκοπικές κινήσεις του συναισθήματος και της σκέψης τους, τα στελέχη του *Κοχλία* έφτασαν, πολύ φυσικά, σ' ένα λόγο ομόλογης υφής. Ο Πενζίκης κάπου δέκα χρόνια νωρίτερα, στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *Το 3^ο Μάτι*, είχε κάνει λόγο για τον «εσωτερικό μονόλογο» και τη σχέση του Τζαίμς Τζόυς με το έργο του Εδουάρδου Ντυζαρντέν *Οι Δάφνες κόπηκαν*.⁵ Ο Ντυζαρντέν θεωρείται ο εισηγητής του «εσωτερικού μονόλογου». Ο Πενζίκης ήταν, συνεπώς, προϊδεασμένος και μάλλον είχε κάνει ήδη την εκλογή του ως προς την προσωπική του γραφή. Και το γεγονός αυτό δεν μπορεί παρά να είχε σχετική επίδραση και στους

άλλους της παρέας του. Πάντως, από την ώρα που οι στενοί συνεργάτες του *Κοχλία* είχαν πάρει τον δρόμο της εσωστρέφειας, ο τρόπος της γραφής τους ήταν, λίγο πολύ, προκαθορισμένος. Στο σημείο τούτο, μια παρενθετική εξήγηση. Επειδή ο «εσωτερικός μονόλογος» ως έννοια έχει κάπως στενό εύρος, επειδή ως τώρα έγινε κακή χρήση του όρου στην Ελλάδα, κι επειδή θα μας μπερδέψει ακόμη μια φορά, κρίνω σκόπιμο να αποφύγω να τον χρησιμοποιήσω αναφορικά με τον *Κοχλία*. Αντί γι' αυτόν θα χρησιμοποιήσω την ευρύτερη και σαφέστερη έννοια της «συνειδησιακής ροής». Σύμφωνα με τη «συνειδησιακή ροή» αφηγείται κανείς, λίγο πολύ συνειρμικά, ό,τι του έρχεται αλυσιδωτά στη συνείδησή του: εικόνες, αισθήματα, σκέψεις, γεγονότα, κτλ. Λοιπόν, ο εκφραστικός τρόπος που ταίριαζε περισσότερο στους στενούς συνεργάτες του *Κοχλία*, ήταν ο τρόπος της «συνειδησιακής ροής». Κι αυτόν ασπάστηκαν μάλλον φυσικά και αβίαστα. Αυτός ο τρόπος ήταν, πρακτικά, γνωστός από τα αρχαία χρόνια στην ποίηση. Όχι, όμως, στην πεζογραφία, όπου επικρατούσε η χρονολογική αφήγηση κατά το παράδειγμα της ιστορίας. Η «συνειδησιακή ροή» εφαρμόστηκε ευρέως στην πεζογραφία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Ρίλκε, Τζόνς, Προύστ, Γούλφ κ.ά.) και αποτέλεσε το κατεξοχήν γνώρισμα του αφηγηματικού «μοντερνισμού». Την εποχή που έβγαινε ο *Κοχλίας*, η πεζογραφική Αθήνα, αν εξαιρέσουμε το έργο *Δύσκολες νύχτες* της Μέλπωλ Αξιώτη, ακολουθούσε τον παραδοσιακό τρόπο αφήγησης: κείμενα θεματικά, με αρθρωμένο χρονολογικά το υλικό τους. Στην Αθήνα είχε περάσει ο μοντερνισμός στον τομέα της ποίησης, όχι όμως και στον τομέα της πεζογραφίας. Ο μοντερνισμός στην πεζογραφία πέρασε στην Ελλάδα από Θεσσαλονικιούς συγγραφείς. Και το μοναδικό περιοδικό που άνοιξε διάπλατα τις σελίδες του στον μοντερνισμό της αφήγησης, ήταν ο θεσσαλονικίος *Κοχλίας*. Αυτό στάθηκε, καθώς πιστεύω, μια σημαντική προσφορά του.

Ο μοντερνισμός, αν και πρωτοποριακό κίνημα στον καιρό του,

διατηρούσε στενές σχέσεις με το παρελθόν και την παράδοση. Το ένα σκέλος του, δηλαδή, το είχε στο παρόν και το άλλο στο παρελθόν. Ο Κοχλίας δεν αποτέλεσε εξαίρεση σ' αυτό το πνεύμα του μοντερνισμού. Με τη διαφορά και την πρωτοτυπία, θα έλεγα, πως έδωσε έμφαση στην παράδοσή μας από τη μεριά του Βυζαντίου. Κι αυτό ήταν άλλη μια σημαντική προσφορά του. Μία άλλη προσφορά του ήταν η πληθώρα των μεταφράσεων που παρουσίαζε, και αρκετών για πρώτη φορά στη χώρα μας. (Εδώ, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Κιτσόπουλου, του Τσίζεκ και άλλων,⁶ έπαιξαν σημαντικό ρόλο και τα πολλά ξένα βιβλία που είχε φέρει από το Παρίσι ο Στέλιος Ξεφλούδας και τα είχε αφήσει στον Πενζίκη για φύλαξη). Αν σκεφτούμε πως ο Κοχλίας ήταν ένα αυτοδύναμο περιοδικό, βασισμένο κυρίως στην ομάδα των στενών συνεργατών του, μια ομάδα με ερευνητικούς στόχους, που αυτενεργούσε φτάνοντας σε ανάλογα αποτελέσματα, μπορούμε να πούμε πως ήταν ένα πρωτοποριακό περιοδικό με αρκετά πρωτότυπο χαρακτήρα. Στον καιρό του, βέβαια, δεν βρήκε ανταπόκριση, ο χρόνος, όμως, δικαίωσε την έκδοσή του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πώργης Κιτσόπουλος, «Ανηρτημένο παρελθόν, Κοχλίας 1946-1948» - «τάφος νηπίου» *Νέα Πορεία*, Αύγουστος-Οκτώβριος 1994, 168-169. Και, Κώστας Κουρούδης, *Το περιοδικό «Κοχλίας»*, Παιανία, εκδόσεις Μπιλιέτο, 1997, όπου περιέχονται συνεντεύξεις των μελών της ομάδας, που ζούσαν ακόμη : Κιτσόπουλου, Πενζίκη, Καρέλλη, Κονιόρδου, Βαρβιτσιώτη, Στογιαννίδη, Τσίζεκ, Ιατρού.
2. Κώστας Κουρούδης, ό.π.
3. Ό.π., σ. 115
4. Ό.π., σ. 75
5. Σταυράκιος Κοσμάς (ψευδώνυμο του Πενζίκη), «Ο εσωτερικός μονόλο-

- γος», *Το 3^ο Μάτι*, (Οκτώβρης 1935) 25.
6. Κώστας Κουρούδης, *ό.π.*